

A klasszikus hagyomány Agyich István *Saeculum*ában

Előadásom a XXXII. OTDK-ra benyújtott dolgozatom alapján készült, szerkezete a következő három pont mentén tagolódik. Először az alig ismert Agyich István életére, valamint a fennmaradt műveit övező korabeli és jelen recepciójára térek ki. Ezt követően a *Saeculum*, vagyis az általam elemzett költeményének néhány kiemelkedő és a kompozíció szempontjából számottevő motívumára, emellett pedig a költeményben felismerhető műfaji elemekre térek rá. Végül a költemény olvasása során szembetűnő klasszikus irodalmi és későbbi, császárkori intertextusokat veszem sorra, amelyek valamiképp a klasszikus hagyomány szókapcsolat kézzel fogható jelenlétét adják a szövegben. Előadásom menete azonban semmiképpen sem ezeknek az allúzióknak a felsorolására fut ki, hanem célom az, hogy minél jobban és minél több módon megragadhassam, hogy Agyich ebben a költeményében hogyan és hányféle szállal kapcsolódik az ókori klasszikusokhoz, ettől pedig az általános felé elrugaskodva azt is szeretném megvilágítani, hogy ez a

klasszikus hagyományhoz való kötődés milyen módon csapódik le a *Saeculum* költői megformáltságában.

Agyich István Szerém megyei katonacsaládba született (1730), alapfokú iskolába Vukovárott és Illokon járt, azonban korán árvaságra jut. Ekkor családi mintát követve katonának áll, ám a katonai pályára alkalmatlannak bizonyul. Brüsszle József egy századdal később Agyichról írott életrajzában így számol be erről az eseményről: „[Agyich] születésétől fogva lágy természetű lévén, Marstól idegenkedve, a szelíd Minervát készült követni”, illetve „Mars csatazajától idegenkedve választott magának más, szentebb életmódot”. A gimnáziumot a szegedi piaristáknál végezte, ahol egyik tanára, Koricsányi Márk volt költői mintaképe. A kortárs és szintén piarista Horányi Elek *Memoria Hungarorum* című munkájában hasonlóképp fogalmaz a tanítványról, mint ahogy a költői példakép, Koricsányi esetében összegez: „sokat énekelt, azaz költött, ékes, nagy műveltségre valló mintegy maguktól folyó versek kerültek ki kezéből”. Agyich a gimnázium után Budán folytatja tanulmányait. Itt filozófiát tanul, amellyel egy időben Klimó György pécsi püspök, Pécs korabeli kulturális életének kiemelkedő alakja és életre hívója, felfigyel a kiváló képességű Agyichra, és felveszi a pécsi egyházmegye papnövendékei közé. Agyich pályafutása ezután Pécssett bontakozik ki, Klimó püspök keze alatt több papi tisztséget is betölt, így a szerémi területek ülnöke, majd esperessé választják, de plébánosi teendőket is ellát, valamint canonicus theologusként a szemináriumban is tanít, diákjait anyagilag támogatja. Klimó püspök útmutatására Zágrábba, Pécsre és Nagyszombatba megy teológiát, egyházjogot és történelmet hallgatni, illetve megtanul héberül és görögül is. A négy évtizeddel később született Aigl Pál, Agyich sorban harmadik életrajzírója ekképp foglalja össze a szélütésben elhunyt Agyich költészetét (1790): „kiváló költő volt, sok költeményt, siratót, ünnepi verset írt, ha ezeket összegyűjtve kinyomtatták volna, egy új Ovidius verseinek tűntek volna”.

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ – és ezzel át is térek a jelenkori recepció kijelentéseire – *Hunok és jezsuiták* című könyvében Agyich költészetéről a következőképpen ír: „szinte kivétel nélkül ünnepi alkalmakkor szólalt meg, [...] [a] püspöki beiktatás, a főispán fogadtatása, a barát halála vagy más hasonló esemény csak ürügyül szolgál egy-egy nagyvonalú, többnyire ovidizáló vagy vergilizáló pseudo-bukolikus vagy pseudo-mitikus konstrukció megvalósításához”. Látható tehát, amint a kétféle befogadás, a jelenkori, illetve az Agyichcsal kortárs és a közvetlen utókor Agyich olvasásának közös találkozási pontja Ovidius. Hasonlóképp a művek gyűjteményes kiadása is, amelyre az előbb említett Aigl Pál is utal, visszatérő eleme az Agyich-recepciónak. T. PAPP ZSÓFIA és SZÖRÉNYI is azzal a megállapítással zárják tanulmányaikat, hogy további kutatással érdemes volna Agyich többi művét is elérhetővé tenni. T. PAPP kutatómunkája folyamán összesen 11 Agyichhoz tartozó költeményt tudott áttekinteni, de tanulmányában az életrajzírók által jegyzékbe vett Agyich-művekről is részletes képet ad (elsősorban az ő *Agyich István kanonok élete és versei* című tanulmánya alapján térképeztem fel az Agyichcsal kortárs és a közvetlen utókor recepciójának befogadói attitűdjét – utóbbi alatt értve Brüstlét és Aigl). Eszerint az életmű terjedelmét jellemző bizonytalanság, amely a Horányi, Brüstle és a többiek feljegyzéseiből kirajzolódó együttes képnek is a sajátja, a mostani kutatásra is átragad. Horányi például 26 tételben nagyjából 28 művet említ meg, míg az eddig nem említett, Brüstlével közel egy időben élő Szinnyei József 25 alkalmi és egyéb verset sorol fel Agyich neve alatt. Ezzel szemben Brüstle úgy tudja, hogy ezek közül semmi sem jelent meg nyomtatásban – dacára annak, hogy az előbbi esetekben többnyire nyomtatásban megjelent művekről beszélhetünk. Így az a 11 költemény is, amelyeket T. PAPP talált meg a pécsi Klimó Könyvtár és az OSZK katalógusai alapján, mind megjelent Engel János József nyomdájában. Ez alapján tehát Agyich művei lényegében a mai napig közreadásra és azonosításra várnak.

Mindenesetre ebből világosan látszik, hogy melyek lehetnek az eddigi Agyich-recepció kitüntetett pontjai. Egyrészt Klimó püspök és a számos életrajzi beszámoló révén fontos megjegyezni, hogy Agyich olyan figura, akinek költői tehetségét saját korában elismerik és kiemelik, és mint költő rangjának a megadására is nagy hangsúly kerül. Ezzel együtt Klimó mintegy mecénási pártfogása kimondottan ahhoz járulhatott hozzá, hogy Agyich mindjobban ismert költővé váljon a korabeli kulturális élet vérkeringésében. Klimó püspök például megküldte Agyich műveit egy bizonyos horvát szerzetesnek, hogy azokat lefordíttassa horvát nyelvre. És természetesen az Ovidiushoz, magához az ovidiusi költészethez való hasonlítás az egyik leginkább figyelemre méltó gesztus. Különösen ahhoz képest, hogy Agyich vagy a neolatin költészet mára milyen mértékben vált ismeretlenné. Aigl „új Ovidius” jelzője éppen Hannulik János Horatiusként való megnevezésével cseng egybe, ami a XVIII. századi latin költők esetében egyáltalán nem meglepő dolog, leggyorsabban a megbecsülés és a kitüntetés jeleként értelmezhető. Vagy eszünkbe juthat róla Gyöngyösi István magyar Ovidiusként való megnevezése is a megelőző századból – hogy csak a magyar irodalomból hozzak egy példát. SZÖRÉNYI mindezt az ovidizáló, vergilizáló megjelölésekkel az alkalmi költészet ihletettségének irányába mozdítja el. Ugyanakkor a pseudo-bukolikus és pseudo-mitikus konstrukció, SZÖRÉNYI e megnevezései, amelyek a mítosz és a bukolika, talán tágabban az antik műfajok jelenlétére utalnak e szövegekben, nemcsak Agyichnak a klasszikus művészethez való hozzámérhetőségét illusztrálhatják, hanem ennek a hagyománynak az adaptív, újszerű kompozíciókat, ha tetszik konstrukciókat eredményező formálását. Ez pedig, véleményem szerint és a *Saeculum* alapján, az elemek puszta variálásán túlmutató, összetett és sokoldalúan interpretálható művek létrejöttéhez vezet.

Másrészt egy másik fontos kérdésre, az életrajz és az életmű szorosabb viszonyára irányítja a figyelmet a Brüstle által megfestett

„*Mars csatazajától idegenkedő*” költő alakja, aki emiatt „*választott magának más, szentebb életmódot*”. Azért is érdekes ez a kijelentés, mivel a szentebb életmód érzékelhetően homályos, kétértelmű megfogalmazás: jelentheti a papi hivatást is, hiszen Agyich kanonok volt, de jelentheti a költői hivatást is. Érdekes módon Aigl és Brüsztle „*azt is tudja, hogy Agyich gimnáziumi tanulmányai befejeztével Szent Ferenc rendjébe kívánt lépni*”, végül azonban búcsút vesz a rendtől. Horányinál nem szerepel ez az információ, viszont T. PAPP alapján tudunk egy másik, ferences Agyichról is, aki 1739-ben, kilenc évvel a mi Agyichunk születése után halt meg. A szentebb életmód kifejezésben a szakralitásnál fogva összeérő költői és papi hivatás az életrajzírók diskurzusában mintegy testet ölteni látszanak, és ezek lenyomataként értelmezhető a két szerzőnév, tekintettel arra, hogy Aigl és Brüsztle ferences Agyicha nem egyenlő Horányi Agyichával. Ez a kettősség a *Saeculum* beszélőjét is figyelembe véve válik nem elhanyagolható felismeréssé. Egyfelől a költői hivatás, a költészet központi kategóriája a költeménynek, amellyel kultikus, és a mitológiát ideértve, szakrális kitüntetettség párosul. Ezt a hagyományon keresztül Ovidius neve és szöveges jelenléte is felerősíti (de más antik költőké is, azaz együttvéve a klasszikus hagyományé). Hogy a költő pap is egyben, a múzsák papja, ez tehát egy jól ismert horatiusi köz-hely. Másfelől a katonai és a vele szemben álló szent hivatás, vagyis a papi-költői, jelentésképző erővel bír a *Saeculum*ban Mars és Pallas (a költemény megnevezésében) művészi szembeállításán keresztül. Ilyen formán könnyen felfigyelhetünk Agyich életének és művé(szet)ének tükröződésére is, amit az életrajzírók recepciója pontosan érzékel és gondosan rögzít.

A *Saeculum liberatae a tyrannide turcica civitatis Quinque-Ecclesiensis* a török alóli felszabadulás századik évfordulójára (1786), illetve Széchényi Ferenchez írott alkalmi költemény. Cselekménye Mars haragjával indul, aki ilyen módon Mohács, majd Pécs

pusztulásának is oka, hiszen a törököt ő uszítja a tőle elforduló magyarok ellen. Ezután ugyanis a magyar nép olyan isteneket tisztel, akiknek a kezében nem állnak jól a fegyverek, illetve saját maga is kard helyett írónádat fog (*Aversata Deum, Superos, quibus hasta, nec enses / stant bene, nec curae sunt fera bella, colit ... pro gladio calamos, et pia pensa gerit*). Ez a motívum, a magyarok kétféle, a háborúkra, de a művészetekre is fogékony természete, valamint ezzel párhuzamosan Mars és Pallas szimbolikus szembeállítására visszatérő eleme a versnek. Például maga Pécs is Pallas, illetve a Marssal ellentétes dolgok, a művészetek városaként jelenik meg, amikor a költő a város töröktől való pusztulásáról beszél (*Palladis hic artes, studia, et contraria Marti*). Továbbá a magyar nép kétféle adottságáról éppen a *Saeculum* közepén, vagyis a szöveg kiemelt pontján esik szó, ahol végül az istenek számára kedves nép és város kegyetlen pusztításáért megbüntetett és bebörtönzött Mars helyébe állított Pallas Marssal szembeni alaptermészete nyilvánul meg. Pallas ugyanis olyan istennő, aki igazságos háborúkat irányít, amelyek ártatlan hadvezérek révén bontakoznak ki – ezért is tesz az istenek Mars helyettesévé. Az ő keze, természete egyformán alkalmas a háborúk és a művészetek folytatására, így ő is vezeti majd győzelemre a török kiűzésére érkező császári sereget, és az isteneknek egyébként is az tetszik a leginkább, hogyha olyan kezes alatt mint Pallas a számukra kedves magyar nép mindkét feladatának eleget tesz (...*qui justa gubernet / Bella, per innocuos expedienda duces, / Constituunt Superi vice Martis Pallada, cujus / Armis et studiis simul apta manus: / Nempe juvat Superos, si gens sibi chara deinceps / Praeside sub tali munus utrumque colat.*). Ez az elképzelés túl a költői önreflexión azért is nagyon figyelemre méltó, mivel még a humanista Európában sem, és később az újkorban sem volt szokás azt gondolni a magyarokról, hogy azok a művészetekben, például a költészetben jártas nép lennének, sokkal inkább vadaknak és harcban jártasaknak tartották őket. Agyichnál itt

éppen ennek a közfelfogásnak az ellenkezője, ám nem is tisztán az inverze jelenik meg: a magyarok műveltek a különböző tudományokban, az *innocuus dux* pedig olyan hadvezér jelölője, aki bölcs és belátó, és aki kegyes az ellenségével, nem fosztja ki annak népét, és nem irtja ki az ártatlanokat. Éppen úgy, ahogyan Cicero ír Pompeiusról a *Pro lege Manilia* című beszédében.

A költemény egy másik motívuma az emlékezet, amely szintén központi helyet foglal el: kapcsolatban áll a költészettel, és hátterében megtalálható a klasszikus hagyomány. A *Saeculum* szövege többféleképp is az emlékezet terévé válik, és az emlékezetéről szóló szöveg, lényegében maga is egy emlékmű, hiszen Buda 1686-os felszabadulásának és a török kiűzésének állít emléket, de Mohácsnak úgyszintén. Emellett számos más eseménynek is „emlékhele”, így például a háborúk és Pécs újjáépítése után a városba és környékére visszatérő istenalakokhoz egy-egy Agyich idejével kortárs esemény társítódik. Ezt egész egyszerűen onnan lehet tudni, hogy a szövegnek ezekhez a helyeihez saját kezű lapalji jegyzetek tartoznak. Így Apolló visszaérkezése Széchenyi György esztergomi érsek templom- és iskolaalapításának feleltethető meg (*Phaebus et ipse venit, postquam divine parasti / Praesul tecta sacro, deliciasque choro*), Pallasé és a többi istennőé a múzsákkal együtt Klimó püspök híres és kivételes könyvtáralapításával azonosítható (*Adfuit et Pallas cunctis comitata Deabus*). Vagy a versben a császári sereg boldog győzelmének is emlékművet állítanak. Ez az emlékmű egy kis ház, amely elsősorban a tudományokról nevezetes (akár megint csak történeti referenciával állhatunk szemben), de a szöveg alapján a győzelemről is kaphatta a nevét. Ez a homály, ahogyan e két sor értelme nyitva marad, egyúttal az emlékezet sajátos működés módját is kijelölheti – ezt az értelmezést maga a szóhasználat is elősegíti például a *noto* vagy a *signo* igék alakjaival (*Ac pariter laeti signat monumenta triumpho / Parva, sed a studiis prima notata domus*).

A költeményben az emlékezet az egyik általa megidézett műfaji kódon, az emlékező elégián keresztül is megjelenik. A disztichonos formába rendezett szövegre egyébként is jellemző az asszociációs gondolatvezetés, ahogy például Pécs pusztulásának leírásakor annak bukolikus idilljét idézi meg a vers, vagy ahogy a fiktív és kortárs események egy-egy közös ponton egymásnak megfeleltethetővé válnak. Ami ennél is fontosabb, az tehát az, hogy az emlékezet a múlt visszaidézésén túl kultikus jelentőséggel is bír: az írás folyamata révén a költemény is megismétli az emlékezés műveletét, metapoétikus szövegében a klasszikus hagyomány az emlékezet kialakításának és fenntartásának önreflexív kiindulási- és visszatérési pontjává válik. Mi több, költészet és emlékezet ilyen szoros viszonyát ragadja meg a *calamus* szó jelentése is: írónád, illetve pán-síp. Utóbbi egy bizonyos örmény etimológia szerint az elégia szó jelentése is, amely a műfaj előadásmódjára utalna. Akárhogy is, írás és emlékezet összefüggésében a *Saeculum*ban kétszer is előfordul (Mars kezében is ez található, miután az istenek szabadon bocsátják), és egyik jelentésére sem korlátozódó *calamus* nyomatékosan a kultikus cselekvés irányába mozdítja el a szavak konkrét jelentését és az elégia műfaját: ez az az eszköz, amellyel emlékművet és elégiát lehet szerezni.

Kézenfekvő módon az eposz jegyeit is magán hordozza a *Saeculum*, SZÖRÉNYI rá is világít, hogy „[a] század első felében divatozott, ovidizáló, disztichonos kiséposz” az, amiről szó van. A számos meglévő eposzi kellék közül az invokáció artikulálódik a legizgalmasabb módon. Ugyanis nem beszélhetünk olyan értelemben az istennő segítségül hívásáról, ahogyan az az eposz elején jelenik meg általában. A költemény fikciója szerint az istenek és a múzsák csak a béke beálltával térnek vissza Pécsre, és ekkor kezdenek énekelni is először, Pallas kíséretében (*Tristia quae laeto carmine corda levant*). Ehelyett az invokáció szerepét bizonyos értelemben a *Saeculum* utolsó négy sora veheti át, ahol a költő Széchényi Ferenchez intézett dicséretét

zárja le. A beszélő a kétoldalas *panegyricus* végén, amelyben a költő mintegy Jupiter szavait tolmácsolja a grófhoz beleszöve az a költői dikcióba a szabad függő beszéd segítségével, Széchényihez fordul. Őt jelöli meg annak a személynek, akihez magával a *Saeculum*mal folyamodik, minthogy az ő ősei telepítették le Pécs vidékén a múzsákat, amiért is őt és az ő őseit illetik meg a költői énekek (*Tu secus, et nostro carmine vive precor; / Cum tibi, tum Proavis debentur carmina vestris, / Pentano Musas qui statuere solo*).

A bukolika nem jellemzi a *Saeculum* egészét, de néhány eleméről eszünkbe juthat – természetesen nem is céлом ráhúzni minden egyes klasszikus műfajt a szövegre, csupán érzékeltetni szeretném, hogy milyen bonyolult és összefüggő struktúrába rendeződve jelennek meg bizonyos tendenciák és műfajkódok a szövegben. Pécsnek például összesen kettő *locus amoenus* leírása található a költeményben, melyek közül az egyik a múzsák és az istenek kedves lakhelyeként jelöli meg a várost (*Namque hic Pieriis quondam gratissima sedes, / His fuerant reliquis otia nota Diis*). A másik a város újjáépítését mutatja be azon keresztül állítva helyre a régi idilli állapotokat. Valamint VON ALBRECHT bukolikával kapcsolatos megállapítása alapján, miszerint „*Vergilius újjáalkotja a műfajt [...] bővül a témakör: a kortárs történelem okozta balsors is megszólal a bukolikában*”, a *Saeculum* is reflektál, ha nem is éppen kortárs eseményekre, de történelmi és Agyich idejére is kihatással levő eseményekre. Ráadásul a költemény közepére tett *munus utrumque colat* koncepció a mohácsi csata balsorsából kiinduló történelmi narratíva részeként jelenik meg, amely a magyarok költészethez való bensőséges viszonyát meséli el. Az isteni és emberi szféra kölcsönös egymásra utaltságában ha Mars haragszik, akkor a magyarok elfordultak a harctól és viszont. A magyarok saját sorsukon kívül tehát az istenekére is hatással vannak. Mégpedig olyannyira, hogy a Marstól való elfordulásuk

és a művészetekhez való fordulásuk eredményeképp immár Mars is írónádtól nem erőszakos háborúkat visel (*Bellaque jam calamo non violenta gerit*), valahogy úgy, ahogy Pallas irányítja a háborúkat.

Végül röviden, a *Saeculum* néhány klasszikus és császárkori intertextusát veszem számba (dolgozatomban ezek bőségesen és hosszabban is kifejtésre kerülnek).

Ovidiustól elsősorban a *Metamorphoses* jelenléte érzékelhető a *Saeculum*ban. Egyfelől az I. ének vaskorleírásából ismert *vivitur ex raptō* félmondata szó szerint előfordul Pécs *locus terribilis* leírásában, illetve a rokoni és egyéb emberi viszonyok megszakadásának és elzüllésének a képe is visszaköszön (*Vivitur ex raptō; si quod concluderit arca, / Nunc hospes, furto cras peregrinus habet*. Vö. *Vivitur ex raptō: non hospes ab hospite tutus, Non socer a genero, fratrum quoque gratia rara est. / Inminet exitio vir coniugis, illa mariti...* OVID. *Met.* I. 145–146). Másrészt a IX. énekben elbeszéli Hercules Nessustól való halálának története is megidéződik. Agyichnál Jupiter szintén a népek atyja megjelölést viseli magán, ahogyan Ovidiusnál saját magát nevezi meg a népek kormányzójának és atyjának (*Tu pater es populi* vö. *populi dicor rectorque paterque* OVID. *Met.* IX. 245), és Agyich is valami nagyon hasonló gesztussal tünteti ki Széchényit, mint ahogyan Jupiter Herculessel kapcsolatban ígéretet tesz az isteneknek. Széchényi a dicséretben herculesi lelkületére nézve veszi vállára az istenek feladatait (*Herculeo pectore*), és Jupiter neki is ígéretet tesz, hogy halálával az istenek közé emeli, mint Ovidiusnál Herculessel teszi ugyanezt, sőt, Széchényi megbízatván az istenek és így Jupiter feladatainak végzésével is a népek kormányzójává lesz, ugyanakkor ilyen módon az istenek szolgálatába is kerül Herculesként.

Vergilius az *Aeneis* nyelvezetével jelenik meg Agyich kiseposzában, így a *dives opum* (VERG. *Aen.* I. 14), a *Pater superum* (VERG. *Aen.* VI. 780), a *spoliis opimis* (VERG. *Aen.* VI. 855–856), vagy a

cana fides (VERG. *Aen.* I. 292–293) kifejezések vallanak rá. Valamint Vulcanus műhelyének leírása juthat eszünkbe a VIII. énekből ott, ahol Agyich költeményében a Cyclopsok nyakukon vasakkal megterhelve érkeznek Vulcanus segítségére a romokban heverő város újjáépítése érdekében (*Protinus officio veniunt de rupe Cyclopes / Et multo ferri pondere colla gravant* vö. *Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro* VERG. *Aen.* VIII. 424). Ez a szöveghely azért is érdekes, mert a klasszikus irodalomban a vas és a Cyclopsok egymás mellett csak itt fordulnak elő.

Ovidiusén és Vergiliusén kívül más eposzok is felfedezhetők a *Saeculum* sorai mögött, így például az öldöklés leírásakor előkerülő *pars maxima sternitur* Lucanus *Pharsaliá*jának (*Latiae pars maxima turbae / Fastidita iacet* VII. 844–845) vagy Silius Italicus *Punicá*jának (*Bellantum pars magna iacet* IX. 315) is visszatérő fordulata. Valerius Flaccus *Argonauticá*jában egyenesen kétszer is előfordul az *oculis aequis* szókapcsolat, egyik esetben tartalmi egyezéssel: Jupiter látva, hogyan esnek áldozatul a magyarok a törököknek, méltányos tekintetével nem tűri és mélyen bánkódik sorsukon (*[Jupiter] Indolet, indignans oculis nec sustinet aequis*. Vö. *Atque ea non oculis divum pater amplius aequis / Sustinuit* VAL. FLAC. *Arg.* IV. 1–2, illetve *tu, nuntia sontum / Virgo Iovi, terra oculis quae prospicis aequis* VAL. FLAC. *Arg.* 794–795).

Az egyik legkiemelkedőbb Agyich szövegével való késő császárkori párhuzam Corippus *Iohannis* című eposzában található. Az Agyichnál a Pécs pusztulásakor megjelenített harsogó gyász, a férjét elsirató feleség és a fiait elsirató apa képe Corippusnál szóról-szóra megegyező módon, egyik esetben pedig tagadólag is szerepel: *Luctus ubique sonat, deplorat nupta maritum, / Prosequitur lacrimis pignora chara pater* vö. *Luctus ubique sonat, terror tristisque per omnes / It metus* (CORIPP. *Ioh.* I. 42–43), ennek inverzeként: *sonuit non luctus in orbe / Non sponsus sponsam flevit, non nupta maritum, / Nulla parens natos doluit native parentem* (CORIPP. *Ioh.* III. 355–358).

Összegzésképp, a *Saeculum* klasszikus hagyományhoz való viszonya egyfelől a költői tradíció, azaz az Agyich által megszólaltatott hang Ovidius és más klasszikus költőfigurák által meghatározott pozíciója felől válik fontossá, másfelől ehhez szorosan kapcsolódva az emlékezés szimbolikus helyeinek a kialakításában érhető tetten.

Bibliográfia

- SZÖRÉNYI László: „Epikus témák a pécsi latin nyelvű bukolikában”, in SZÖRÉNYI László: *Hunok és jezsuiták. Fejezetek a magyarországi latin hősepika történetéből*. Budapest 1993. 140–144.
- T. PAPP Zsófia: „Agyich István kanonok élete és versei (könyvtári adatok alapján)”, in FONT Márta — VARGHA Dezső (szerk.): *Tanulmányok Pécs történetéből 13. – Koller József emlékkonferencia (2002. október 24–25.) válogatott előadásai*. Pécs 2003. 201–245.
- VON ALBRECHT, M.: *A római irodalom története I-II*. Budapest [2003]–[2004].